

מסעות אל העולם האחר

פגישה עם רבי אמנון ממגנצה

אני הולך לספר לכם על פגישה מוזרה שלי עם רבי אמנון ממגנצה, דמות אגדית של קדוש מעונה יהודי, שחי במאה ה-10 או ה-11.

האגדה מספרת על רבי אמנון מן העיר מגנצה בגרמניה המוכרת כיום בשמה מיינץ. רבי אמנון היה גדול הדור ועשיר ומיוחס והשרים ביקשו שימיר את דתו. הם חוזרים ומבקשים ממנו. עד שיום אחד אמר להם: תנו לי לחשוב שלושה ימים. הוא היה בטוח שהם יפסיקו להטריד אותו אם יכריזו על פסק זמן.

בשלושת הימים האלה הוא מצטער צער רב על שלא אמר להם מייד את תשובתו השלילית.

בתום שלושה ימים הוא מסרב להגיע אל ארמון המלכות. המלך שולח אחריו להביאו. ר' אמנון שומע דברים קשים ביותר מהמלך. ר' אמנון אומר להגנתו כי לשונו דיברה דברי שקר והטילה ספק בדת משה, אולם המלך סירב לחתוך את לשונו ואמר: אני אקצוץ את רגליך שלא באו אליי כשקראתי לך ואייסר את כל גופך. הם קיצצו את אצבעותיו, אצבע אצבע וביקשו שימיר את דתו, והוא משיב להם לא בא רבתי, לאחר שקיצצו אותו היטב ציווה המלך להשכיבו על אלונקה ופרקי אצבעותיו לידו ושלחו אותו לביתו. ביום ראש השנה ביקש ר' אמנון שיובילוהו לבית הכנסת והוא זעק את הפיוט 'ולך תעלה קדושה כי אתה ה' אלוהינו' והוא עלה בסערה השמימה.

לאחר שלושה לילות הוא הופיע בחלומו של רבי קלונימוס בן רבינו משולם שהיה רבה של מגנצה ולימד אותו את הפיוט המופלא 'ונתנה תוקף קדושת היום, כי הוא נורא ואיום' וכו'. מאז כל יהודי באשר הוא אומר את הפיוט הזה הן בראש השנה והן ביום הכיפורים.

עד כאן סיפורו של רבי קלונימוס.

לפני כמה שנים מצאתי את עצמי בליל כל נדרי בבית הכנסת הגדול
בפרנקפורט שבגרמניה, שבה שהביתי במסגרת יריד הספרים
הבינלאומי.

זאת הייתה תפילה מוזרה ביותר, ההמולה הייתה גדולה. המתפללים
ניהלו עסקי בשר לבן וחומר לבן בעיצומה של התפילה. בכניסה לבית
הכנסת פגשתי אישה לבושה הדר ב מידה מוגזמת ומתחת לבית
שחיה היה 'סידור' גדול שתאם את מלבושה. עד מהרה התברר
שהסידור אינו סידור אלא זו דקורציה בלבד, שכן הסידור המדומה
הזה היה ספר האגדות של האחים גרים בלשון הגרמנית.

בו במקום החלטתי שלא לשוב לעולם לאותו בית כנסת. נזכרתי
בסיפור המופלא על רבי אמנון ממגנצה - הלוא היא מאיינץ - ובשעת
בוקר מוקדמת הייתי בפתח הקתדרלה, שבה ההגמון הורה לקצץ
את פרקי ידיו ורגליו של רבי אמנון.

הייתי היהודי היחיד מאז המאה העשירית, שבא בעיצומו של יום
הכיפורים להתייחד עם רבי אמנון ממגנצה בעירו מאיינץ שעל נהר
הריין. פתחתי את המחזור ליום הכיפורים וקראתי בהתרגשות גדולה
את ונתנה תוקף קדושת היום... בראש השנה יכתבון, וביום צום
כיפור יחתמון... מי יחיה ומי ימות. מי בקיצו ומי לא בקיצו, מי במים
ומי באש, מי בחרב ומי ברעב ומי בצמא. מי ברעש ומי במגיפה וכו'.

בעודי מסתובב בסביבה, נתקלתי בשלט על בניין מגורים, שלט
הכתוב עברית:

כאן עמד בית כנסת.

בעצם יום הכיפורים, בעצם הצום והתפילה, הוצאו המתפללים
להורג עד האחרון שבהם. פתחתי ספר תהלים קטן שהיה ברשותי.
להפתעתי היה זה פרק עט, שבו נאמר: באו גוים בנחלתך, טמאו

את היכל קודשך, נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף בשמים... שפכו
דמם כמים ואין קובר... נקמת דם עבדיך השפוך...

מי היה מעלה על דעתו שדווקא ביום הכיפורים, יום הזיכרון למותה
של קהילה, אני שבאתי מארץ ישראל, עורך טקס זיכרון אישי משלי
לקהילה שהושמדה רק משום שבניה היו יהודים.

כשחזרתי לירושלים, נרגש ונסער, מצאתי שהפיוט 'ונתנה תוקף'
הוא קדום מימיו המשוערים של רבי אמנון ממגנצה והם מצויים
בגניזה הקהירית מימי הביניים המוקדמים יותר.

יום הכיפורים באי רודוס

אי השושנים רודוס, שבו נחתם הסכם שביתת הנשק עם ירדן, ריתק
אותי מאז ומתמיד. הקהילה הספרדית של רודוס נשלחה לאושוויץ
ורק אישה אחת חזרה משם והיא מקדישה את כל חייה לבית-הכנסת
של העיר רודוס. מנקה ומטפחת ושומרת על המקום כבבת עינה.

ערב יום כיפורים של שנה שעברה נחתתי ברודוס ובסיום בעיר
המופלאה רודוס חיפשתי כמובן את בית-הכנסת בתקווה שאמצא
שם מניין ל'כל נדרי'.

הפתעתי הייתה גדולה במיוחד כשגיליתי שעשרות מבניה ובנותיה
היהודיים של רודוס שהתפזרו בכל חלקי תבל שומרים אמונים
למסורת הקהילתית שלהם והם מגיעים מלב אפריקה ומדרומה,
מאמריקה הצפונית ומדרומה ומכל חלקי אירופה אל עיר אבותיהם.
הם שוהים בבתי מלון בעיר מערב ראש השנה ועד שמחת תורה. הם
מביאים איתם את החזן ואת בעל התקיעה וחוזרים אל הנוסח הקדום
של התפילה ברודוס.

הפיוטים מושרים בלדינו ובעברית. המנגינות הן שילוב מופלא של מוסיקה אנדלוסית, תורכית ובלקנית, עם ניחוח של החזנות הספרדית מארץ-ישראל. הגברים יושבים מצד אחד של דוכן החזן והנשים יושבות מצידו האחר. המדהים היה למצוא קהילה ספרדית מסורתית שבה הנשים משמשות מקהלה לתפילת החזן.

נדמה לי שפיסגת היממה הזאת הייתה תפילת מנחה של יום הכיפורים. אשת רב הקהילה צעדה אל ההיכל. פתחה אותה לרווחה. פתחה את אחד מספרי התורה שבהיכל ונשאה תפילה חרישית לשלום משפחתה. אחריה, בזו אחר זו, צעדו אישה אישה אל ההיכל ונשאו תפילת יחיד - מעין תפילת חנה - למען ביתן ומשפחתן. איש מן הגברים לא מחה בידן. ההיפך, ראית את העיניים המעריצות אל תפילת האימהות.

התפילה לא נחתמה כך סתם. לאחר ההבדלה ניגש רב הקהילה ונשק לאישתו. היה זה האות לסדר נשיקות. כולם נשקו את כולן ולהיפך. הנשיקות של מוצאי יום הכיפורים ברודוס ממלאות אותי תעצומות נפש עד עכשיו.

פגישה מיסטית עם סבי

בשנים 1992-1994 יצאתי לשליחות ממלכתית למרכז אסיה המוסלמית-סובייטית לשעבר.

לא מכבר התפרקה ברית המועצות והמדינות המוסלמיות הכריזו על עצמן כרפובליקות. המנהיגים נשארו אותם מנהיגים קומוניסטיים לשעבר שהחליפו את מדיהם למדים של רפובליקנים ודימוקרטים כביכול.

האיסלאם הפונדמנטליסטי שמקורו באיראן ובאפגאניסטאן ניסה להשפיע את השפעתו על המדינות הללו. הנשק הסובייטי העצום שהותירו אחריהם הרוסים באפגאניסטאן התחילו לזרום לטג'יקיסטן. קלצ'ניקוב עם שתי מחסניות מכרו תמורת \$25 או נערה בתולה מאחד השבטים.

התחילה מלחמת אזרחים קשה ועקובה מדם. תג'יקים מוסלימים הרגו תג'יקים תג'יקים מוסלימים על רקע דתי ואידיאולוגי פוליטי. קטיושות, מרגמות, טילים ותותחים נורו מצד לצד... והיהודים האומללים שחיו שם היו בתווך ועמדו לשלם מחיר כבד של חיים.

כאן אני רוצה לספר לרגע על סבי מולא מתתיה חנוכה, שיצא לפני 100 שנים כשד"ר - שליח מטעם רבני ירושלים, כדי לדבר על ליבם של יהודים בוכרים עשירים לעלות לירושלים ולהתיישב בה או לפחות לתרום ליהודים נזקקים החיים בירושלים. לא היו כמעט בעולם היהודי יהודים עשירים כמו יהודי בוכרה.

לפני צאתו לדרך למדינות המוסלמיות של מרכז אסיה, תירגם סבי והוציא לאור בדפוס לונץ בירושלים - שני פיוטים לראש השנה ויום הכיפורים שחוברו על-ידי יהודים אשכנזים ונתקבלו גם בכל קהילות ספרד והמזרח.

פיוט אחד נכתב על-ידי ר' אפרים מבונה, הלוא היא העיר בון בגרמניה, ונקרא 'אם אפס רובע הקן', שבו מובא סיפור עקידת יצחק. והפיוט השני 'ונתנה תוקף', שמקורו במגנצה שבגרמניה בימי הביניים.

ידעתי על שתי החוברות הללו, אולם לא עלה בידי להשיג אותן. והנה אני מגיע בעיצומן של הקרבות לטג'יקיסטן.

המטוס של אירופלוט חג מעל העיר דושנבה שבטג'יקיסטן ולפנינו תמונה מבהילה של עיר במלחמה. מן האוויר גילינו יציאות ונפילות של טילים ופגזים וכדורים נותבים. הבהלה במטוס הייתה גדולה. כשנחתנו בשדה המטוס הוקף על-ידי טנקים רוסיים שהשתלטו על השדה. בטרמינל היו אנשי פלנגות חמושים מכף רגל ועד ראש, שהביטו בנו במבטים מאיימים. שני דיפלומטים ישראלים בחליפות בתוך עולם מטורף. הסכנה לחיינו הייתה ודאית. בהברקה של שנייה פנינו אל הפולקובניק, אלוף משנה שפיקד על יחידת הטנקים והצגנו את עצמנו כשני דיפלומטים ישראלים. העיר

הייתה שרויה בעוצר, אין יוצא ואין בא. ביקשנו שיתן לנו ליווי למלון אוקטוברסקיה, הנקרא על שם מהפיכת אוקטובר הידועה. המפקד המופלא הזה נתן מייד הוראה לטנקים להפעיל את המנועים, עלינו על ג'יפ המפקד ונסענו בשיירה של טנקים אל המלון. בחוץ עלטה ורק אש תופת של פגזים ויריות. בפתח המלון החשוך ביקשתי לשלם לו סכום נכבד באזור הזה של 100 דולרים, אולם באבירות יוצאת דופן הוא סירב ואמר שמפקד רוסי אינו מקבל כסף בעבור שירותיו.

הגשתי לו כתחליף קופסת נס קפה, וביסקוויטים ושוקולדים של חברה ישראלית ידועה ואמרתי: זה לא לך, זה ללוחמים שלך. נפרדנו בלחיצת יד. הודינו שנותרנו בחיים.

למחרת היום הקהילה גילתה את בואנו ודאגה לכל מחסורנו בעיר במלחמה. באנו לבית הכנסת. היה זה חג הסוכות. הגשנו לקהילה את ארבעת המינים - אתרוג, לולב, הדס וערבה - מתנה מארץ ישראל ולא היו מאושרים מהם שזכו לקיים מצוות נטילת לולב.

נתבקשתי לעבור לפני התיבה ולהתפלל תפילת שחרית, לקרוא בתורה ולבסוף להתפלל תפילת מוסף. נתבקשתי לומר דרשה. הייתה זאת הזדמנות להודיע לקהילה בשלב זה שלמחרת בלילה ננחית מטוס בשדה התעופה ונעלה חלק מן היהודים לארץ ישראל כדי להציל את חייהם. קם בקהילה ויכוח אם לנטוש את כל הרכוש והבתים. סיפרתי ליהודים הטובים האלה על יהודי גרמניה לאחר עלייתו של היטלר. מי שעלה לארץ הצליח להציל חלק מרכושו ובעיקר את חייו. מי שהיסס מצא את מותו. ההתרגשות של הקהילה ובעיקר שלי הייתה גדולה. קמה סערה גדולה בבית הכנסת ואני חזרתי לכותל המזרח ובידיים רועדות פתחתי ספר מקראות גדולות שהיה מונח על השולחן.

כאן קרה לי דבר מופלא שעד יומי האחרון לא אשכח - מבין עמודי המקראות הגדולות נפלו אל תוך ידי שתי החוברות שסבי הביא לשם לפני 100 שנים - ונתנה תוקף של רבי אמנון ממגנצה ואם אפס רובע

הקן של ר' אפרים מבונה בתרגום לפרסית יהודית באותיות עבריות,
שנדפס בדפוס לונץ.

דרישת שלום בלתי צפויה מסבי היושב באחד הרקיעים וצופה
במעשיו של נכדו המגיע לאותה מטרה ולאותה שליחות 100 שנים
מאוחר יותר.

כחסד של אמת לסבי הוצאתי את שתי החוברות הללו לאור
במהדורת צילום ובהקדמה הבאתי את הסיפור המסופר לכם כאן.

ערב יום כיפור תשס"ה

ונתנה

שידור רדיו עם ורדה נצר, רשת א, 7.9.2000